

TÜRK SOSYALİZMİ TARTIŞMALARI BAŞLIYOR-I (1962)

25 Ağustos 2025

Yıldırım Koç

1962-1963 yıllarında Türkiye’de ilerici kesimdeki önemli tartışma konularından biri, “Türk Sosyalizmi” idi. Günümüzde pek bilinmeyen bu tartışmaların hatırlanması, Türkiye’ye özgü bağımsızlıkçı ve milliyetçi bir sosyalizm anlayışı açısından önemlidir.

1962-1963 yıllarında, “Türk Sosyalizmi” olarak nitelenen programın gerçekleşmesinin nesnel koşulları yoktu. Günümüzde, bu kez işçi sınıfının çok gelişkin olduğu koşullarda, 60 yıl öncenin programı ve Atatürkçülükle kurduğu ilişki, günceldir ve çok önemlidir.

1962-1963 yıllarında dünyada soğuk savaş devam ediyordu. Stalin’in 1953 yılında ölmesi ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin 1956 yılındaki 20. Kongresi’nde Kruşçev’in Stalin aleyhindeki ünlü konuşmasından sonra soğuk savaşta küçük bir yumuşama yaşansa bile, soğuk savaş 1972 yılındaki SALT 1 antlaşması ve 1975 yılındaki Helsinki Antlaşması’na kadar sürdü.

Diğer taraftan, 1946 yılından 1973-1975 yılına kadar kapitalizmin altın çağı yaşanıyordu. Ekonomik büyüme, toplumun her kesiminin hayat standartlarını yükseltiyordu. Sendikalaşma oranları da artıyordu.

Türkiye de kapitalizmin altın çağından olumlu biçimde etkilenmişti. 1950’li ve 1960’lı yıllarda iş olanakları ve ücretler arttı; kanunlarda işçiler lehine önemli düzenlemeler yapıldı. Ayrıca, yeni yollar, antibiyotikler, DDT, margarin, lastik ayakkabı, gazocağı, elektrik, vb. gibi yenilikler, mevcut düzen içinde insanların hayat standardını yükseltti ve onları genel olarak memnun etti.

Bu yıllarda işçi sayısı arttı; ancak işçilerin önemli bir bölümünün köyle bağları devam ediyor; köydeki ilişkilerinden ek gelir ve temel gıdaları temin edebiliyorlardı.

Sayıca artmakta olan ve epeyce bir bölümü tam mülksüzleşmemiş bulunan işçilerin çok büyük bölümünün, kapitalizmi aşan, üretim araçları üzerinde toplumsal mülkiyeti veya halkçı devlet mülkiyetini talep eden, bu uğurda mücadeleyi göze alan bir anlayışı ve tavrı yoktu.

Diğer taraftan, 27 Mayıs 1960 devrimi sonrasında kabul edilen 1961 Anayasası, hem “sosyal devlet”i kabul ediyor, hem de, Türk Ceza Kanunundaki 141 ve 142. maddelere rağmen sosyalizm tartışmalarına olanak tanıyordu.

Dünya çapında süren soğuk savaş, az gelişmiş ülkelere de yansıyor. Sovyetler Birliği, bağımsızlığını yeni kazanmış, işçi sınıfının zayıf ve anti-emperyalist anlayış ve uygulamaların yaygın ve güçlü olduğu ülkelere yardım yaparak, onları “kapitalist olmayan yol”dan etkileme ve kontrolü altına alma ve bir süreç içinde sosyalizme geçirme çabası içindeydi.

Türkiye’nin aydınları, ABD emperyalizminin ve NATO üyeliğinin, Türkiye’nin bağımsızlığına büyük darbe indirdiğinin, bağımsız kalkınmasına engel olduğunun, soğuk savaşın sıcak savaşa dönmesi durumunda ilk hedef olan Türkiye’nin mahvolacağına bilinciyle, bir çıkış arıyorlardı. Halkın ve gelişmeye başlayan işçi sınıfının çok büyük bölümü ise, hayat standartlarındaki yükselmenin keyfiyle, bu tehlike ve tehditler karşısında sessizdi ve hatta bu sorunları yaratanları destekliyordu.

Bu ortamda 1962 yılında “Türk sosyalizmi” tartışması başladı.

1961 yılında yayın hayatına başlayan Yön Dergisi, Sovyetler Birliği'nin "kapitalist olmayan yol" politikasına uygun bir strateji izliyor, Atatürk'ün devrimci çizgisini geliştirmeye bu amaçla aydınlar arasında ve CHP içinde anti-emperyalist bir hareket yaratmaya çalışıyordu.

1961 yılında kurulan ve 9 Şubat 1962 günü yönetimine Mehmet Ali Aybar'ın geçmesiyle işçi sınıfı temelli bir stratejiyi savunan Türkiye İşçi Partisi ise "toplumcu" bir çizgiyi benimsiyor ve işçi sınıfının temel alınması gerektiğini ileri sürüyordu. TİP'in 1964 yılındaki İzmir Kongresi'nde kabul edilen programında "kapitalist olmayan yol" anlayışının hakim olması, "Türk Sosyalizmi" tartışmalarının sona ermesinden sonradır. 1962 yılında TİP'in yönetimine gelen Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Sadun Aren ve Nihat Sargın, 1951-1952 tevkifatı sonrasında dağılan eski TKP'nin önemli kadrolarıydı. TKP, 1951-1952 tevkifatı sonrasında dağılmıştı; ancak Zeki Başıntar'ın cezasını tamamladıktan sonra yurtdışına çıkması sonrasında 1962 yılında TKP Dış Büro'su kurulmuştu. Anlaşıldığı kadarıyla, yurtdışındaki TKP kadroları biraz güç kazanınca, Türkiye'deki tartışmalara dolaylı yoldan müdahale etmeye çalıştı.

"Türk Sosyalizmi" tartışmasına katkıda bulunan kişiler, "sosyalizm" ve "komünizm" arasında kesin bir ayırım yapıyorlardı. Soğuk savaş koşullarında, "komünistlik" doğrudan Sovyetler Birliği'ne bağımlılıktı. "Sosyalizm" kavramının kamuoyu gözünde meşruluk kazanmasında da, Atatürk'ün anlayış ve uygulamalarından yararlanıldı. Ayrıca, bu yıllarda "Nasır sosyalizmi", "Arap sosyalizmi", "İsrail sosyalizmi", "Afrika sosyalizmi" gibi kavramlar da yaygın olarak kullanılıyordu. Bu koşullarda "Türk sosyalizmi" kavramı da aydınlar arasında epeyce yaygın kabul gördü. Atatürkçülükle "Türk sosyalizmi" arasında bir ilişki kurmaya da çalışıldı.

Bu konudaki ilk önemli görüş, Şevket Süreyya Aydemir'in (TİP'teki yönetim değişikliğinden çok kısa bir süre önce) 31 Ocak 1962 tarihli Yön Dergisi'nde yayımlanan "Türk Sosyalizmi ve Fikir Atatürkçülüğü" (Yön, Sayı 7) yazısıdır. Çok önemli bir Türk aydını olan Şevket Süreyya Aydemir şunları yazıyordu:

"Bugün Batı âleminde sosyalizm, kendisini ihtilâlcî sosyalizme, yani komünizme karşı en kuvvetli sed olarak saymaktadır. Komünist nazariyecilerinin, bu doktrini geri, verimsiz ve miskin sıfatları ile yıpratmaya çalışmasındaki şiddet, Batı sosyalizminin büsbütün başarısız olmadığını göstermektedir. Bize kalırsa her iki sosyalizm mücadelesi de, kendi âlemlerinde kendi kaderlerini örmektedirler. Bizim bir Türk sosyalizmi olarak vasıflandırdığımız yeni devletçilik cereyanına gelince, bunun, memleketimize has meslek ve metodun, memlekette teessüs ve inkişafına hizmet edecek kuvvetli bir sistem olabileceğine inanıyorum. Bu sistemin esası, elbette ki, yalnız sanayi veya ekonomiyi değil, milli hayatın her cephesini, Atatürk'ün çeşitli demeçlerinde yer alan ilkeler dahilinde düzenlemekten başka bir şey değildir. Plân, dinamizm ve bütün unsurları ile tam bir ideoloji. İşte bu Türk sosyalizmidir. Nitekim Atatürk'ün dediği gibi:

"Bütün dâvamız, en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli inkılâp yapmış olan büyük Türk milletinin temelli idealidir. Bu ideali en kısa zamanda başarmak için, fikir ve hareketi beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı ancak türeli (güzel, YK) bir plânla ve en rasyonel tarzda çalışmakla mümkün olabilir." Kasım 1937

"Atatürk doktrinleri, yani fikir Atatürkçülüğü, dünyanın bugünkü şartlarına ve ihtiyaçlarına göre, çağdaş hareketlerden geri kalmamak ve çağın gelişme hızına yetişmek için bize birçok hareket unsurları verir. Atatürk ilkeleri içinde ve milletin hayatını ekonomik, sosyal ve demokratik her cepheden kapsayacak yeni bir Türk devletçiliği, yahut bize has Türk sosyalizmi ise, bizi çağdaş

gelişme hızına yetiştirecek büyük yoldur. Hem de yeni Anayasanın getirdiği sosyal devlet, içtimai adalet temellerine tamamen uygun olarak ve kanunları zorlamayarak.

“Türk sosyalizminin inşa konuları ve sistem meseleleri, Türk aydınlarının elbirliği ile Türk milletinin önüne parça parça serildikçe görülecektir ki, bir Türk Sosyalizmi vardır ve bunun sokaklarda dolaştırılan hayaletlerden korkacak hiçbir tarafı yoktur.”

Bu tartışma, daha sonraki aylarda yoğunlaşarak devam etti.